07-08.11.24р. 41гр. укр. мова

Доброго дня! Тема уроку. Основні групи фразеологізмів. Багатозначність, синонімія й антонімія фразеологізмів. Уживання слів у фразеологізмах відповідно до їхнього стилістичного забарвлення

Увага! Виконані завдання надсилати за електронною адресою: moshev2020@icloud.com

Хід уроку

1. Висловлювання видатних людей про мову

Заговори, щоб я тебе побачив (*Сократ*). Цю видатну фразу, яка перетворилась на афоризм, промовив Сократ, коли до нього привели хлопчика для навчання ораторському мистецтву.

► Як ви розумієте вислів?

Манера мовлення,словниковий запас та правильність мовлення дозволяють зробити висновок про рівень освіти,культури,інтелектуальний розвиток людини. Українці говорять: « Птаха пізнають по пір'ю, а людину по мові».

2. Інсценізація поезії

Ви, мабуть, неодноразово чули вираз: ***сміятися на кутні***. А як ви його розумієте?

Послухайте як на це питання відповів **Дмитро Білоус** у поезії «Сміятися на кутні»

- Ану, - питає вчитель, -
дослідники майбутні!
Що означає вираз –
сміятися на кутні?
Гриць каже: - Кутня – цвинтар
(це скрізь – місця покутні).
Сміятись там – і значить
Сміятися на кутні.
А Федь: - Про смерть говорить
Цей вираз, досить грубий,
бо в черепі, звичайно,
видніють кутні зуби.
- Ану, - питає вчитель,-

хто ще як розуміє? –
Засумнівались учні ,
ніхто сказать не сміє.
- Тут, - каже вчитель, - треба
різницю в лицях бачить,
коли сміються люди
і коли люди плачуть.
По-різному в людини
видніються крізь губи
при сміхові – передні,
при плачі – кутні зуби.
Самі ж гримаси схожі,
нема чого й балакать.
Сміятися на кутні –
це й означає *плакать*.

► Запам'ятайте фразеологізм, використовуйте у своїй мові. Красна мова із прислів'ями, афоризмами, фразеологізмами та приказками. А ви майбутні вчителі, і щоб влучно й дотепно висловити думку, дати оцінку, ви повинні знати дуже багато фразеологізмів і доречно їх уживати в своєму мовленні та вчити цьому учнів.

- ❖ Сьогодні ми з вами розглядаємо цікаве явище у нашій мові – фразеологізми. Наше завдання – визначити основні групи фразеологізмів, дослідити їх роль у мовленні, вдосконалювати навички пояснювати значення фразеологізмів, добирати фразеологічні синоніми,антоніми, доречно їх уживати у власному мовленні. Кожен із вас побуває сьогодні у ролі дослідника, продемонструвавши вміння творчо мислити, всебічно аналізувати мовні поняття та явища, висловлювати власні думки.

Отже, запишіть у зошити тему заняття: **«Основні групи фразеологізмів. Багатозначність, синонімія й антонімія фразеологізмів. Уживання слів у фразеологізмах відповідно до їхнього стилістичного забарвлення»**.
Оскільки ми будемо працювати над фразеологізмами, то я хочу вам і побажати, використовуючи фразеологізми. Бажаю працювати світлими головами, не пасти задніх, бачити зірки крізь терни та здобути в кінці заняття своє золоте руно знань. Тож починаймо!

Практична частина

1. Комплексна робота з текстом.

Прочитайте текст, визначте тему, приналежність до стилю мовлення.

З лексикою української мови нерозривно пов'язана фразеологія. Фразеологією називають 1) розділ мовознавства, що вивчає фразеологізми; 2) сукупність фразеологізмів у мові. Адже слова в мові вживаються не ізольовано, а в реченні, утворюючи іноді стійкі словосполучення, що сприймаються як єдине ціле, тобто як певний мовний зворот.

Фразеологізмом називається стійке сполучення слів, побудоване за моделлю словосполучення чи речення, що виражає єдине поняття, лексично неподільне і відтворюване в мовленні. **Фразеологічними словосполученнями** є, наприклад, гіркий хліб (нелегке життя), пекти раки (червоніти), собака на сіні (скупий), море по коліна (нічого не страшно). Означаючи, таким чином, певні предметні поняття, дії, якості, стани та інше, фразеологічні звороти збагачують наше уявлення про навколишню дійсність, відчутно поповнюють словниковий склад мови.

До фразеології належать і **крилаті слова** — влучні вирази видатних людей, українських, російських та зарубіжних письменників, переклади античних та інших стародавніх висловів: *Світ ловив мене, та не спіймав.* (Г.Сковорода). *Борітеся — поборете* (Т. Шевченко). *Пропаща сила* (Панас Мирний). *Бути чи не бути* (В. Шекспір). *Людська комедія* (О. де Бальзак). *Ахіллесова п'ята* (з грецького міфу про героя Ахілла). *Перейти Рубікон* (з римського переказу про Цезаря).

До фразеології відносять також **прислів'я та приказки**: *Де руки й охота, там скора робота. Друзі пізнаються в біді. З хворої голови та на здорову. Дивиться, як кіт на сало та ін.* Прислів'я та приказки є широким узагальненням народного досвіду; вони роблять нашу мову більш яскравою, влучною і широко вживаються в художніх творах. До фразеологізмів належать і **каламбурні вислови,** наприклад: *На городі бузина, а в Києві дядько,***народні порівняння***(білий як сніг, як крейда, як стіна, як полотно; потрібний, як торішній сніг, як зайцю п'ята нога, як п'яте колесо до воза, як зайцю стоп-сигнал; вродлива (красива) як калина, як маків цвіт, як вишня),* **народні побажання** *(з роси та й з води; на тихі води, на ясні зорі; хай йому грець; колька йому в бік; цур тобі пек)*, **народні привітання** *(до завтра, на добраніч, доброго ранку, добрий вечір (добривечір), бувайте здорові, доброго здоров'я, на все добре, всього найкращого),* **загальновідомі терміни, професійні вислови та усталені звороти (***відігравати роль, зміна декорацій, як по нотах* (з театрально-музичної сфери), *досягти апогею* (з астрономії), *бурхлива*

*реакція (з хімії),***;** *гірка пілюля* (з медицини), *закрутити гайки* (з технічної сфери), **ділові папери (***мати на увазі,брати участь, брати до уваги, відкрити збори, надати слово).*

Фразеологізми є експресивним засобом мови, ними можна **влучно й дотепно висловити думку, дати оцінку**. Фразеологізми **мають різне стилістичне забарвлення**.

Розмовні і просторічні фразеологізми вживаються у побутовому спілкуванні й художній літературі, фольклорні фразеологізми в усній народній творчості, книжні фразеологізми у наукових і публіцистичних текстах, рідше — у художніх, нейтральні фразеологізми в усіх стилях .

Культура мовлення потребує **вміння добирати найнеобхідніший, найвдаліший і найдоречніший фразеологізм, щоб він і за змістом підходив**, і був окрасою мови. Гарним прикладом є крилаті вислови з видання А. П. Коваль.

Тема: поняття про фразеологізми, групи фразеологізмів. **Стиль**мовлення – науковий.

2. Техніка зворотного зв'язку (вписати у таблицю, таблицю укласти в папку «Підготовка до ЗНО»)

1. **Фразеологічні словосполучення:** *гіркий хліб,пекти раки, море по коліна.*
2. **Крилаті вислови:** *Борітеся — поборете. Пропаща сила. Ахіллесова п'ята.*
3. **Прислів'я та приказки:** *Друзі пізнаються в біді. Дивиться, як кіт на сало.*
4. **Народні порівняння:** *білий як сніг, вродлива, як маків цвіт.*
5. **Народні побажання:***з роси та й з води; хай йому грець.*
6. **Професійні вислови:** *бурхлива реакція,гірка пілюля, ділові папери.*
7. **Усталені звороти:***мати на увазі, брати участь, надати слово.*

- *У яких стилях вживаються фразеологізми?(* Розмовні і просторічні фразеологізми вживаються у побутовому спілкуванні й художній літературі, фольклорні фразеологізми в усній народній творчості, книжні фразеологізми у наукових і публіцистичних текстах, рідше — у художніх, нейтральні фразеологізми в усіх стилях).

- *Назвіть особливості фразеологізмів.(Н*ими можна **влучно й дотепно висловити думку, дати оцінку***).*

3. Укладання ментальної карти на основі дослідження

1.Розпізнайте фразеологізм, поясніть його значення.

1. Від побаченого в нього очі на лоба полізли. 2. Працювали, аж очі на лоба лізли, возили землю, за три роки й завод виріс (Т. Хижняк) 3. Очі лізуть на лоб, а за плечима мурахи (М. Коцюбинський).

Роззявити рота —

1) говорити, казати що-небудь: ***Рота як слід він не вспіє роззявити — зараз готове все*****(П. Грабовський);**
2) уважно слухати: ***У хаті слухали, роззявивши роти, намагаючись не пропустити жодного слова*** **(Я. Качура);**
3) бути дуже враженим чимось: ***Глухі діди роти пороззявляли, бо ще ніколи не бачили таким збудженим свого Зарубу*** **(В. Кучер);**
4) бути неуважним: ***Ну, гони биків, чого рота роззявив?*** **(Г. Тютюнник);**
5) посягати на що-небудь: ***На чуже добро ще змалку рота роззявляє***
(С. Голованівський).

- Скільки значень має фразеологізм? Як називаються такі фразеологізми?

Багатозначність полягає в тому, що в контексті значення фразеологізму може змінюватись, закріплюючись потім і в мові.

О*чі на лоб лізуть* може означати: 1) велике здивування; 2) фізичне напруження, важку працю, стомлення; 3) відчуття страху, переляку; 4) дуже сильне напруження**.**

2. З'ясуйте значення фразеологізмів у поданих реченнях.

1. *Чіпка, розгнівавшись на Бородая, хотів пустити йому півня.* (З учн. тв.).
2. *Співаючи, Максим знову пустив півня* (Журн.)

- Чи є щось спільне у значенні фразеологізмів?

- Як називаються такі фразеологізми?

Іноді значення настільки розходяться, що утворюють **омоніми**. Пустити півня означає: 1) влаштувати пожежу; 2) сфальшивити при співі.

3. Доберіть фразеологізми до ілюстрації. Як вони називаються?

Багато:кури не клюють; хоч лопатою греби; аж кишить; як маку; як піску морського; ні проїхати, ні пройти; на воловій шкурі не списати; по самі вуха; по шию; з головою; по саму зав'язку; хоч греблю гати; ціла купа; як цвіту в городі; як цвіту по всьому світу.

4. Дібрати фразеологізми до ілюстрації.

Мало: *кіт наплакав,*; не густо, як у кота сліз, із заячий хвіст, на макове зерно, крапля в морі

- Як називаються такі фразеологізми?

Багатозначні	***Синонімічні***
ФРАЗЕОЛОГІЗМИ	
Антонімічні	***Омонімічні***

Виконання вправ на застосування узагальнюючих визначень і правил

1. Робота із онлайн словником. *З'ясувати значення, походження, стиль уживання фразеологізмів.*

Ділити шкуру невбитого ведмедя, лізти з чобітьми в душу, вовк в овечій шкурі , перемірити голими п'ятами, передати куті меду, палата розуму.

► Користуючись фразеологічним словником української мови, поясніть значення поданих фразеологічних зворотів, з'ясуйте стиль уживання.

Бабине літо, показати клас, горобина ніч, лебедина пісня, біла пляма.

3. Гра «Фразеологічний аукціон». У фразеологічні одиниці вставте пропущені слова (користуйтесь довідкою). Поясніть значення фразеологізмів.

Гострити …; сам собі …; … на … не попадає; викинути з …; втрачати …; … з'їсти; прихилити …; ламати …; не по …; на … ходити; крізь … цідити.
***Довідка*:** зуб, голова (малюнки).

Гострити зуби, сам собі голова; зуб на зуб не попадає; викинути з голови; втрачати голову, зуби з'їсти; прихилити голову, ламати голову, не по зубах, на голові ходити, крізь зуби цідити.

4. Редагування фразеологізмів

Відредагуйте вислови.

- Прийняти міри –
- Заключати договір –
- Кидатися у вічі -
- Згідно плану –
- Приймати участь –

Правильні відповіді.

Вжити заходів, укладати договір, впасти в око, згідно з планом, брати участь

Впадати (а не кидатися) в око (очі, вічі)

«Перше, що *кинулось у вічі,* коли ми зайшли до музею, була цілковита занедбаність йогоприміщень», — читаємо в одній із газет. *Кидатись у вічі* в українській мові (на відміну від рос.*бросаться в глаза*) не є фразеологічним зворотом, тобто не має цілісного значення, а сприймається буквально: хтось кинувся комусь у вічі й, можливо, видряпав їх. Поняття «привертати увагу» відтворюється фразеологізмом *впадати в око (в очі, вічі)* Тож у наведеному уривку тексту потрібно було написати: «Перше, що *впало в око,* коли ми зайшли до музею...»

1. Робота із онлайн словником**.** ***З'ясувати значення, походження, стиль уживання фразеологізмів.***

1. ***Ділити шкуру невбитого ведмедя*** – заздалегідь розподіляти те, чого ще немає; розпоряджатися чимось ще не досягнутим. Першоджерело – байка «Ведмідь і два товариша» французького поета і байкаря Жана Лафонтена крилатий вислів.

2. ***Лізти з чобітьми в душу*** – грубо, безцеремонно втручатися в чиїсь справи, в особисте життя, народна творчість.

3. ***Вовк в овечій шкурі*** – зла, підступна людина, уперше зафіксовано в Євангелії.

4. ***Перемірити голими п'ятами*** – багато мандрувати пішки, зазнаючи всіляких незгод, народна творчість.

5. ***Передати куті меду*** – перевищувати норму, міру в чому-небудь, народна творчість.

6. ***Палата розуму*** – дуже розумна людина, у наших предків розум асоціювався з палатами - великими красивими, багатими житловими приміщеннями, народна творчість.

Розмовні і просторічні фразеологізми вживаються у побутовому спілкуванні й художній літературі.

► **Користуючись фразеологічним словником української мови, поясніть значення поданих фразеологічних зворотів, з'ясуйте стиль уживання.**

Бабине літо – останні теплі осінні дні, **показати клас** – зробити щось , виконати що-небудь з великою майстерністю, **горобина ніч** – несподівані події, які можуть привести до непередбачуваних результатів, бурхливе з'ясування стосунків, **лебедина пісня** – останній твір, вияв таланту або здібностей кого-небудь**, біла пляма .** 1. Невивчений край, необжита місцевість; 2. Недосліджене , маловивчене питання.

Нейтральні фразеологізми вживаються в усіх стилях

5. Творче завдання проблемного характеру. *Складіть і запишіть речення, у яких би наведені вислови виступали б то у вигляді вільних словосполучень, то у значенні фразеологізмів.*

Розбити горщика. Прикусити язика.

6. Перспективне завдання. Мої мрії *у фразеологізмах*

7. Гра **«Спіймай помилку» .** Пояснити значення фразеологізмів.

Жди з горя погоди. **Жди з моря погоди -** чекати, сподіваючись на щось.
Товкти воду в мисці. **Товкти воду в ступі** – марно гаяти час.
Тиха вода греблю рве - про спокійну на вигляд людину,здатну на вчинки.
У здоровому тілі здоровий пух. **У здоровому тілі здоровий дух-** лат.зберігаючи тіло здоровим, людина зберігає в собі і душевне здоров'я.
Від бобра добра не шукають. **Від добра добра не шукають** – якщо людина має щось хороше, то кращого шукати не потрібно, бо можна і те втратити.
Крутиться як білка у колесі – заклопотана людина, має багато роботи.
Мовчати як риба об лід. **Битися як риба об лід- жити в нужді, переборюючи злидні, нестатки;безрезультатно щось робити.**

Отож, пригадаймо:

- Що таке фразеологізм?
- Назвіть фразеологічні одиниці.
- У яких стилях уживаються ?

Кожна розвинена мова, як відомо, має у своєму складі значну кількість стійких словосполук - фразеологізмів. Саме вони найвиразніше передають національний колорит, дух і нев'янучу красу мови, яку витворив народ упродовж віків.

Знання фразеології, вміле й доцільне використання її є невід'ємною складовою частиною високої мовної культури людини.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ (НА ВИБІР)

1. Виписати прислів'я про хліб, про працю, про слово.
2. Дібрати фразеологічні синоніми
3. Написати твір-мініатюру «Красне слово – золотий ключ», використовуючи фразеологізми або «Ось ми й виросли ».